

COVID-19 pandemijos pirmos bangos metu Lietuvoje taikytų ribojimų ir draudimų vertinimas

Gintautas Valickas

<https://orcid.org/0000-0001-9488-7172>
Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto
Psichologijos instituto profesorius
socialinių mokslų daktaras (HP)
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius, Lietuva
Tel. (+370 5) 266 7605
El. paštas: gintautas.valickas@fsf.vu.lt

Gintaras Švedas

<https://orcid.org/0000-0003-4238-3321>
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedros vedėjas
Profesorius habilituotas teisės mokslų daktaras
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva
Tel.: (+370 5) 236 6167
El. paštas: gintaras.svedas@tf.vu.lt

Kristina Vanagaitė

Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto
Psichologijos instituto docentė
socialinių mokslų daktarė
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius, Lietuva
Tel. (+370 5) 266 7605
El. paštas: kristina.vanagaite@fsf.vu.lt

Dovilė Barysė

<https://orcid.org/0000-0002-1212-134X>
Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto
Psichologijos instituto asistentė
socialinių mokslų daktarė
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius, Lietuva
Tel. (+370 5) 266 7605
El. paštas: dovile.baryse@fsf.vu.lt

Straipsnyje analizuojama, kaip tyrimo dalyviai ($n = 331$) pirmos koronaviruso pandemijos bangos metu vertino taikomus ribojimus ir draudimus, atsakomybę ir bausmes už jų nesilaikymą, suvoktą žmonių elgesio pandemijos metu teisingumą, taip pat jų pateiktų vertinimų, savijautos ir sociodemografinių charakteristikų sąsajas.

Pagrindiniai žodžiai: COVID-19 pandemija, taikomų ribojimų, atsakomybės, bausmių ir suvokto teisingumo vertinimas.

Lay Evaluations of Restraints and Prohibitions During the 1st Wave of the COVID-19 Pandemic in Lithuania

The article analyzes how, during the 1st wave of the coronavirus pandemic, participants of a study ($n = 331$) assessed the government-imposed restrictions, prohibitions, liabilities and penalties for non-compliance with said restrictions, and the perceived fairness of the behavior of other people during the pandemic. The article also studies the relationships among these assessments, including the related well-being and sociodemographic characteristics.

Keywords: COVID-19 pandemic, evaluations of applied restraints, responsibility, penalties and perceived justice.

Received: 25/08/2021. Accepted: 04/10/2021

Copyright © 2021 Gintautas Valickas, Gintaras Švedas, Kristina Vanagaitė, Dovilė Barysė. Published by Vilnius University Press
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

2019 metų gruodžio mėn. Kinijoje atsiradęs koronavirusas greitai išplito po visą pasaulį (per keletą mėnesių – iki 2020 m. balandžio 5 d. pandemija apėmė 210 šalių ir teritorijų (pvz., Comfort *et al.*, 2020; Ölcer *et al.*, 2020)). Pasaulinė COVID-19 pandemija yra viena iš didžiausių mūsų laikų sveikatos apsaugos krizių, kuri vienu ar kitu būdu paveikė beveik kiekvieną žmogų. Dėl pandemijos sukeltos krizės politikai, sveikatos apsaugos darbuotojai, mokslininkai, verslininkai ir kiti susidūrė su visiškai naujais iššūkiais (pvz., didžiuoju situacijos neapibrėžtumu, informacijos trūkumu, taikomu karantinu, ekonominėmis problemomis, poveikiu žmonių fizinei, psichinei, socialinei ir finansinei gerovei) (Daumann, Follert, 2020; Nielsen, Levkovich, 2020; Park *et al.*, 2021).

Reaguojant į šią globalią problemą, siekiant sulėtinti koronaviruso plitimą ir sumažinti spaudimą sveikatos apsaugos sistemai įvairių šalių vyriausybės greitai pradėjo taikyti įvairias priemones. Pavyzdžiui, buvo uždarytos pramogų vietos, viešbučiai, mokyklos, atšaukti vieši susibūrimai, įvesti socialinio atstumo, privalomo veido kaukių dėvėjimo, saviizoliacijos reikalavimai, kai kur – komendanto valanda ir pan.). Tačiau koronaviruso valdymo priemonės sukėlė skirtingas žmonių reakcijas, atsižvelgiant į kurias yra išskiriamos dvi grupės – taikomų priemonių šalininkai (kurie laikosi nustatytų taisyklių) ir rizikuotojai (kurie ignoruoja įvestus reikalavimus) (žr. Ölcer *et al.*, 2020). Nors įvairios ribojimo priemonės visų pirma yra skirtos pandemijai suvaldyti, tačiau taip pat yra manančių, kad jos gali būti panaudojamos siekiant politinių tikslų (žr. Daumann, Follert, 2020), apriboja žmonių teises ir laisves, o kai kada gali būti vertinamos net kaip puolimas prieš žmogaus laisves (Ölcer *et al.*, 2020).

Nuo COVID-19 pandemijos pradžios praėjo santykinai nedaug laiko, tačiau tyrėjai jau skyrė nemažai pastangų įvairioms jos sukeltoms problemoms nagrinėti: a) sprendimų priėmimui neapibrėžtumo ir informacijos trūkumo sąlygomis (pvz., kaip reaguoti į staiga kilusią grėsmę žmonių sveikatai, kaip sumažinti koronaviruso plitimą, patiriamus ekonominius nuostolius ir pan.) (Comfort *et al.*, 2020; Gleibner *et al.*, 2021; Pappas, Glyptou, 2021; Sun *et al.*, 2020); b) pandemijos sukeltiems psichologiniams padariniams (patiriamam stresui, nerimui, baimei, depresijai, sumažėjusiai subjektyviai gyvenimo kokybei arba gerovei), taip pat taikomiems įveikos būdams ir jų efektyvumui (Nielsen, Levkovich, 2020; Park *et al.*, 2021; Shamblaw *et al.*, 2021; Zacher, Rudolph, 2021); c) impulsyviame pirkime pandemijos metu (Ahmed *et al.*, 2020; Brizi, Biraglia, 2021; Laato *et al.*, 2020; Naeem, 2021); d) žmonių ketinimui skiepytis arba skiepyti savo vaikus nuo koronaviruso, taip pat tokio ketinimo veiksniams (Neumann-Böhme *et al.*, 2020; Goldman *et al.*, 2020; Loomba *et al.*, 2021; Reiter *et al.*, 2020) ir pan.

Be to, kadangi žmonių vertinimai ir reakcijos į įvestus ribojimus ir pateiktas rekomendacijas gali būti labai svarbios siekiant suvaldyti COVID-19 pandemiją, tyrėjai bandė nustatyti ribojimų laikymosi arba jų nepaisymo individualius veiksnius. Atliktų tyrimų rezultatai rodo, kad COVID-19 pandemijai valdyti skirtų nurodymų ir rekomendacijų laikymąsi leidžia prognozuoti žmonių suvokta COVID-19 rizika ir pasitikėjimas mokslu (Plohl, Musil, 2021), koronaviruso baimė (Harper *et al.*, 2020), socialinis poveikis (žmonės linkę elgtis taip, kaip elgiasi jų artimiausia socialinė aplinka) (Tunçgenç *et al.*, 2021). Kita vertus, tikėjimas sąmokslo teorijomis ir nepagrįsti įsitikinimai apie koronavirusą (Bierwaczzonek *et al.*, 2020; Banai *et al.*, 2021; Romer, Jamieson, 2020), taip pat didesnis įsitikinimas savojo Aš reikšmingumu ir nuopelnais (angl. *psychological entitlement*) (Zitek, Schlund, 2021) skatina mažesnę paklusnumą minėtiems nurodymams ir trukdo užkirsti kelią koronavirusui toliau plisti. Galima pridurti, kad asmenys, labiau nei kiti įsitikinę savojo Aš reikšmingumu ir nuopelnais, taip pat mano, jog koronaviruso grėsmė yra per daug išpūsta, jiems mažiau rūpi tai, ar jie sukels kitiems kokią nors žalą (Zitek, Schlund, 2021).

Mūsų tyrimo tikslas – atskleisti kaip pirmos koronaviruso pandemijos bangos metu (netrukus po pirmojo karantino paskelbimo) Lietuvoje žmonės vertino taikomus ribojimus ir draudimus, atsakomybę ir bausmes už jų nesilaikymą, taip pat pandemijos dalyvių elgesio teisingumą. Siekta atsakyti į šiuos tyrimo klausimus: 1) koks yra taikomų ribojimų ir draudimų, atsakomybės ir bausmių, taip pat suvokto elgesio teisingumo vertinimų pobūdis; 2) ar tyrimo dalyvių vertinimai yra susiję su jų patiriamu stresu, nežinomybės (neapibrėžtumo) išgyvenimu ir sociodemografinėmis charakteristikomis.

1. Tyrimo dalyviai

Kvietimas dalyvauti tyrime buvo skelbiamas socialiniuose tinkluose (pvz., Facebook) taikant sniego gniūžtės metodą, taip pat perduodamas studentams virtualių užsiėmimų metu (tyrime galėjo dalyvauti visi asmenys, kurie buvo 18 metų ir vyresni). Apklausa buvo vykdoma nuo 2020 m. kovo 25 d. iki gegužės 5 dienos.

Iš viso tyrime dalyvavo 331 asmuo: 61 vyras (18,4 proc.) ir 270 moterų (81,6 proc.). Apklaustų tyrimo dalyvių amžius svyravo nuo 19 iki 81 metų (vidurkis 37,02 metai; standartinis nuokrypis 15,51). Analizuodami duomenis, visus tyrimo dalyvius suskirstėme į tris amžiaus grupes: a) 19–25 metų (n = 107); b) 26–49 metų (n = 139); c) 50–81 metų (n = 81). Palyginus vyrų ir moterų amžių, statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta: šiame tyrime dalyvavusių skirtingos lyties asmenų amžiaus vidurkis yra panašus ($U = 7195,500$, $p = 0,218$; taikytas Mano, Vitnio ir Vilkoksono kriterijus¹).

Tyrimo dalyviai taip pat turėjo nurodyti savo gyvenamąją vietą. Atsižvelgdami į tai juos suskirstėme į tris grupes: 1) gyvenančius Vilniuje (n = 203; 61,3 proc.); 2) gyvenančius kituose didžiuosiuose šalies miestuose (Kaune, Klaipėdoje, Panevėžyje ir Šiauliuose; n = 72; 21,8 proc.); 3) gyvenančius kitose vietovėse (rajo centre, mažame miestelyje, kaime; n = 56; 16,9 proc.).

2. Vertinimo būdai

Vilniaus universiteto Psichologijos instituto Teisės psichologijos, taip pat Teisės fakulteto Baudžiamosios justicijos katedros mokslininkai parengė klausimyną, kuriuo buvo siekiama atskleisti, kaip žmonės vertina įvairias rizikas, ribojimus, draudimus ir priima sprendimus koronaviruso sukeltos pasaulinės pandemijos metu. Klausimyną sudarė keletas dalių²: pirmą, įvairios su pandemija susijusios hipotetinės situacijos, kuriose reikėjo priimti tam tikrą sprendimą (pvz., „Merginos geras draugas nutarė surengti vakarėlį ir pasikviesti į savo sodybą keliolika pažįstamų asmenų. Mergina žino, kad vakarėlio metu bus galima <...> pabendrauti, pašokti ir šiaip smagiai praleisti laiką (ko taip trūksta karantino metu). Kartu ji žino, kad tokius vakarėlius rengti karantino metu draudžiama. Kaip, Jūsų manymu, pasielsgs ši mergina?“).

Antra, klausimai, susiję su įvairiomis rizikomis ir ribojimais dėl pandemijos (pvz., „Kaip manote, kokio sunkumo simptomai Jums pasireikštų, jei atsitiktų taip, kad užsikrėstumėte koronavirusu?“; „Kaip manote, kokio griežtumo atsakomybė turi būti taikoma Lietuvos gyventojams už draudimų ir ribojimų pažeidimą, siekiant suvaldyti koronaviruso plitimą?“).

¹ Detaliau apie naudojamus statistinės analizės metodus ir kriterijus žiūrėti: Čekanavičius, V., Murauskas, G. (2001). *Statistika ir jos taikymai*. I dalis. Vilnius: TEV; Čekanavičius, V., Murauskas, G. (2002). *Statistika ir jos taikymai*. II dalis. Vilnius: TEV.

² Šiame straipsnyje pristatomi ir analizuojami tik kai kurie tyrimo dalyvių atsakymai.

Trečia, klausimai, susiję su pandemijos metu išskylančių situacijų teisingumo vertinimais (pvz., „Tikėtina, kad yra žmonių, kuriems praktiškai nepasireiškia koronaviruso sukeltų simptomų <...>. Tačiau jie, patys to nežinodami, gali būti koronaviruso nešiotojai. Kaip manote, ar būtų teisinga bausti tokius žmones pagal baudžiamąjį įstatymą, jei išaiškėtų, kad jie virusu užkrėtė dar keletą žmonių?“ „Kaip manote, ar būtų teisinga žmones bausti griežčiau už bet kokią nusikalstamą veiką, padarytą ekstremalios situacijos (koronaviruso pandemijos) sąlygomis (palyginti su įprastomis)?“.

Ketvirta, klausimai, susiję su asmens savijauta, elgesiu ir pandemijos situacijos vertinimu (pvz., „Kiek streso patiriate dėl koronaviruso sukeltos situacijos Lietuvoje?“ „Ar Jūs laikotės rekomendacijų, draudimų ir apribojimų, kurie buvo įvesti paskelbus karantiną, siekiant suvaldyti koronaviruso plitimą?“). Į visus klausimus tyrimo dalyviai turėjo atsakyti taikydami 11 balų procentinę vertinimo skalę.

Penkta, tyrimo dalyvių buvo prašoma nurodyti savo amžių, lytį ir gyvenamąją vietą.

Instrukcijoje buvo nurodoma, kad apklausa yra anoniminė ir kad nėra fiksuojami jokie konkretų asmenį galintys identifiukuoti duomenys, be to, buvo minima, kad gauti tyrimo rezultatai bus analizuojami tik apibendrintai (pvz., lyginami skirtingo amžiaus žmonių pateikti atsakymai). Prieš pradėdami pildyti klausimyną visi tyrimo dalyviai privalėjo nurodyti, ar jie sutinka dalyvauti tyrime.

3. Tyrimo rezultatai

3.1. Įvairių ribojimų ir rekomendacijų būtinumo, siekiant suvaldyti koronaviruso plitimą, vertinimas

Tyrimo dalyviai turėjo nurodyti, ar, jų manymu, reikia koronaviruso pandemijos metu skirti kuo daugiau pastangų asmeninei ir patalpų higienai palaikyti (pvz., stengtis kuo dažniau plauti rankas ir naudoti dezinfekcijos priemones), vengti tiesioginių socialinių kontaktų (pvz., nesusitikinėti su tėvais, draugais, bendrauti ir dirbti nuotoliniu būdu), taip pat apsirūpinti maistu ir kitomis būtinosiomis prekėmis ilgesniam laikui nei įprastai. Gauti rezultatai atskleidė, kad tiek skirtingos lyties, tiek skirtingo amžiaus tyrimo dalyviai labai panašiai vertino būtinybę pandemijos metu laikytis asmens ir patalpų higienos (tam pritarė 95,6 proc. dalyvių), socialinių kontaktų ribojimą (tam pritarė 94,7 proc. dalyvių) ir apsirūpinimą maistu bei kitomis prekėmis ilgesniam laikui (tam pritarė 75 proc. dalyvių). Nustatytas vienintelis statistiškai reikšmingas skirtumas: moterys, palyginti su vyrais, reikšmingai rečiau ($U = 6897,000$, $p < 0,05$, taikytas Mano, Vitnio ir Vilkoksono kriterijus) manė, kad būtina kuo labiau vengti tiesioginių socialinių kontaktų. Taip pat galima pastebėti tendenciją, kad tiek vyriausi (50–81 m.) tyrimo dalyviai, tiek kitose šalies vietovėse (rajonų centruose, mažuose miesteliuose ar kaimuose) gyvenantys asmenys šiek tiek dažniau manė, kad pandemijos metu reikia apsirūpinti maistu ir kitomis prekėmis ilgesniam laikui. Palyginus visose trijose situacijose vertinto elgesio bendrus vidurkius, nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas ($S = 287,551$, $p < 0,001$, taikytas Frydmano kriterijus). Apklausti tyrimo dalyviai dažniausiai manė, kad pandemijos metu būtina skirti papildomų pastangų asmeninei ir patalpų higienai (95,6 proc.), o santykinai mažiausiai – apsirūpinimui maistu ir kitomis prekėmis ilgesniam nei įprastai laikui (75 proc.).

Tyrimo dalyviai turėjo nurodyti, ar kiekvieno asmens nustatytų draudimų ir ribojimų laikymasis gali būti reikšmingas siekiant suvaldyti koronaviruso plitimą (0 proc. – visiškai nereikšmingas, 100 proc. – neabejotinai reikšmingas), taip pat ar Lietuvos gyventojams turi būti taikomi draudimai ir ribojimai (0 proc. – neturėtų būti jokių ribojimų ir draudimų, 100 proc. – turėtų būti taikoma baudžiamoji atsakomybė už draudimų ir ribojimų nesilaikymą). Gauti rezultatai rodo, kad tyrimo dalyviai buvo linkę manyti, jog Lietuvos gyventojams, siekiant suvaldyti koronaviruso plitimą, turėtų būti

taikomi draudimai ir ribojimai, o už jų nesilaikymą – turėtų būti taikoma baudžiamoji atsakomybė (vertinimo vidurkis 88,4 proc.). Apklausti asmenys taip pat manė, kad koronaviruso plitimui suvaldyti yra neabejotinai reikšmingas kiekvieno asmens draudimų ir ribojimų laikymasis (vertinimo vidurkis 94,8 proc.). Be to, buvo nustatytas statistiškai reikšmingas draudimų ir ribojimų reikalingumo bei kiekvieno asmens draudimų ir ribojimų laikymosi ryšys ($r = 0,325$, $p < 0,001$; skaičiuotas Pearsono koreliacijos koeficientas): jeigu tyrimo dalyvis manė, kad draudimai ir ribojimai yra būtini koronaviruso plitimui suvaldyti, tai jis taip pat buvo linkęs dažniau nurodyti, jog kiekvieno asmens indėlis, laikantis šių draudimų ir ribojimų, yra reikšmingas.

Palyginus skirtingos lyties, taip pat skirtingų amžiaus grupių tyrimo dalyvių vertinimus (tiek dėl kiekvieno asmens draudimų ir ribojimų laikymosi, tiek dėl draudimų ir ribojimų būtinumo), statistiškai reikšmingų skirtumų neu nustatyta. Tačiau moterys, palyginti su vyrais, šiek tiek dažniau manė, kad Lietuvos gyventojams turi būti taikomi draudimai ir ribojimai, o už jų nesilaikymą turėtų būti taikoma baudžiamoji atsakomybė (vertinimų vidurkiai atitinkamai 89,1 ir 85,2 proc.).

3.2. Už ribojimų ir draudimų pažeidimą taikomos atsakomybės ir bausmių vertinimas

Toliau tyrimo dalyvių prašėme įvertinti atsakomybę, kuri turėtų būti taikoma už ribojimų ir draudimų pažeidimą siekiant suvaldyti koronaviruso plitimą, griežtumą (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Atsakomybės už draudimų ir ribojimų pažeidimą griežtumo vertinimas

<i>TIRIAMŪJŲ GRUPĖ</i>		<i>ATSAKOMYBĖS GRIEŽTUMO VERTINIMAS</i>	
		Vertinimo vidurkis, proc.	Kriterijaus ir p reikšmės
Lytis	Vyrai (n = 61)	71,0	U = 7522,500*, p = 0,381
	Moterys (n = 270)	69,7	
Amžiaus grupė	19-25 m. (n = 107)	62,4	H = 20,927**, p < 0,001
	26-49 m. (n = 139)	70,6	
	50-81 m. (n = 81)	79,5	
Gyvenamoji vieta	Vilnius (n = 203)	68,9	H = 1,573, p = 0,455
	Kiti didieji miestai (n = 72)	72,6	
	Kitos vietovės (n = 56)	70,2	
Visi tyrimo dalyviai (n = 331)		69,9	

Pastaba: 0 proc. – švelni administracinė atsakomybė, 100 proc. – griežta baudžiamoji atsakomybė.

* Taikytas Mano, Vitnio ir Vilkoksono kriterijus.

** Taikytas Kruskalo ir Voliso kriterijus.

Gauti rezultatai atskleidė, kad apklausti tyrimo dalyviai buvo linkę manyti, jog už draudimų ir ribojimų pažeidimą Lietuvos gyventojams turėtų būti dažniau taikoma baudžiamoji atsakomybė (bendras vertinimo vidurkis 69,9 proc.), o ne administracinė atsakomybė (pvz., įspėjimai ar pinigines baudos). Beveik trečdalis tyrimo dalyvių (30,2 proc.), vertindami atsakomybės griežtumą, nurodė 90 ar 100 proc. (kai 100 proc. reiškė griežtą baudžiamąją atsakomybę, pvz., laisvės atėmimą) ir tik šiek tiek daugiau kaip dešimtadalis (11,5 proc.) – nuo 0 iki 30 proc. (kai 0 proc. reiškė švelnią administracinę atsakomybę (pvz., įspėjimą arba piniginę baudą).

Nustatyta, kad nepriklausomai nuo tyrimo dalyvių lyties ir gyvenamosios vietos, jie labai panašiai vertino atsakomybės už draudimų ir ribojimų pažeidimą griežtumą. Tačiau skirtingų amžiaus grupių dalyvių nuomonė reikšmingai išsiskyrė ($p < 0,001$): 50–81 metų asmenys, palyginti su jaunesniais (19–25 m. ir 26–49 m.), buvo linkę nurodyti, kad už pažeidimus reikėtų taikyti daug griežtesnę baudžiamąją atsakomybę.

Atsakomybės už draudimų ir ribojimų pažeidimą griežtumo vertinimas buvo reikšmingai susijęs su prognozuojamų ligos simptomų sunkumo (asmeniui užsikrėtus koronavirusu) vertinimu ($r = 0,161$, $p < 0,01$; skaičiuotas Pearsono koreliacijos koeficientas). Kitaip tariant, tyrimo dalyviai, kurie manė, kad užsikrėtus koronavirusu jiems pasireikštų sunkesni ligos simptomai, buvo linkę nurodyti, jog reikia taikyti griežtesnę atsakomybę už draudimų ir ribojimų pažeidimą. Galima pridurti, kad vyriausios amžiaus grupės dalyviai (50–81 m.), palyginti su jaunesniais (19–25 m. ir 26–49 m.), ne tik prognozavo reikšmingai ($p < 0,001$) sunkesnius ligos simptomus, bet ir manė, jog reikia taikyti daug griežtesnę ($p < 0,001$) atsakomybę už draudimų ir ribojimų, siekiant suvaldyti koronaviruso plitimą, pažeidimus.

Gauti tyrimo rezultatai patvirtina visuomenėje nusistovėjusius vadinamuosius kriminologinius postulatus, t. y. „tiesas“, kurias, manoma, pripažįsta visi ir kurių nereikia pagrįsti (žr. Justickis, 2001). Viena iš tokių „tiesų“ yra kriminalinės bausmės veikimo postulatą arba įsitikinimas, kad kriminalinė bausmė turi sulaikomąjį poveikį, nes sukelia baimę potencialiam nusikaltėliui ir todėl skatina jį nedaryti nusikalstamos veikos. Toks įsitikinimas kyla iš kasdieninės asmeninės patirties, kai mintis apie galimą bausmę ne kartą sulaikė nuo netinkamo arba blogo poelgio (pvz., turbūt kiekvienas galėtų prisiminti, kad vaikystėje bausmė už netinkamą elgesį versdavo daugiau jo nekartoti). Pažymėtina, kad tokiu postulatu savo darbe neretai vadovaujasi ir įstatymų leidėjas. Antai, 2001 metais atlikto Seimo narių nuomonės tyrimo rezultatai parodė, kad Seimo nario apsisprendimą realizuoti įstatymų leidybos iniciatyvos teisę savo asmenine iniciatyva parengiant ir pateikiant Seimui svarstyti įstatymo projektą labiausiai nulemia, *inter alia*, jo asmeninė gyvenimo patirtis (Bakševičienė, 2001).

Tačiau tokio postulato neleidžia patvirtinti įvairių mokslinių tyrimų rezultatai, kurie rodo, kad nenusikalstamo elgesio motyvacija yra daug sudėtingesnė, nes jai turi įtakos mažiausiai trys motyvų grupės – tai asmens doroviniai įsitikinimai, galimas aplinkinių pasmerkimas ir bausmės baimė (Švedas, 2006). O H. Grasmick ir D. Green (1980) tyrimų rezultatai leidžia teigti, kad stipriausią poveikį teisėtam elgesiui daro būtent asmens doroviniai įsitikinimai ir aplinkinių pasmerkimo baimė.

3.3. Tyrimo dalyvių vertinimai, susiję su įvairių koronaviruso pandemijos situacijų dalyvių elgesio suvoktu teisingumu

Šioje klausimyno dalyje tyrimo dalyvių buvo prašoma įvertinti pateiktų hipotetinių situacijų dalyvių elgesio teisingumą ir nurodyti, kokio griežtumo atsakomybė turi būti taikoma už tam tikrų draudimų ir ribojimų nesilaikymą.

Pirmiausia tyrimo dalyvių buvo klausiama, ar yra teisinga: a) pagal baudžiamąjį įstatymą bausti tokius asmenis, kurie grįžo į Lietuvą iš užsienio šalių, neįaučia jokių ligos simptomų, nesilaiko saviizoliacijos ir koronavirusu užkrečia kitus žmones (1-a situacija); b) vagystę padariusio asmens (kuris iš kito žmogaus pavogė pandemijos metu svarbias prekes (pvz., respiratorius ar veido kaukes), įsigytas perparduoti ir pasipelnyti) veiksmus pripažinti būtinu reikalingumu (t. y. teisėtu elgesiu), jei išaiškėtų, kad pavogtas prekes jis nemokamai išdalijo jų neturintiems žmonėms (2-a situacija) (žr. 2 lentelę).

Gauti rezultatai atskleidė, kad tyrimo dalyviai daugiau ar mažiau pritarė, jog būtų teisinga pagal baudžiamąjį įstatymą bausti asmenis, kurie sugrįžo iš užsienio ir neįausdami jokių ligos simptomų nesilaiko saviizoliacijos bei užkrečia koronavirusu kitus (vertinimo vidurkis 74,2 proc.). Tačiau šiuo

požiūriu išsiskyrė vyriausi (50–81 m.) tyrimo dalyviai, kurie, palyginti su jaunesniais, reikšmingai labiau ($p < 0,05$) buvo įsitikinę, kad asmenis, nesilaikančius saviizoliacijos ir „nešiojančius“ koronavirusą, būtų teisinga bausti pagal baudžiamąjį įstatymą. Galima pridurti, kad vyriausios amžiaus grupės dalyviai, palyginti su jaunesniais, ne tik buvo labiau įsitikinę, jog saviizoliacijos nesilaikančius ir užkratą „nešiojančius“ asmenis reikia bausti pagal baudžiamąjį įstatymą, bet jie apskritai buvo daug dažniau ($p < 0,001$) linkę manyti, kad už draudimų ir ribojimų pažeidimą turėtų būti taikoma griežta baudžiamoji atsakomybė (žr. 1 lentelę). Gauti rezultatai taip pat rodo reikšmingą atsakomybės (už draudimų ir ribojimų pažeidimą) griežtumo ir saviizoliacijos nesilaikančių asmenų (kurie užkrečia kitus) baudimo teisingumo vertinimo ryšį ($r = 0,350$, $p < 0,001$; skaičiuotas Pearsono koreliacijos koeficientas): jeigu asmuo yra linkęs griežčiau vertinti atsakomybę už draudimų ir ribojimų pažeidimą, tai ir saviizoliacijos pažeidimo atveju jis manys, kad būtų teisinga tokį pažeidėją bausti pagal baudžiamąjį įstatymą.

2 lentelė. 1-os ir 2-os hipotetinės situacijos dalyvių elgesio teisingumo vertinimas

TYRIMO DALYVIŲ GRUPĖ		VERTINAMA SITUACIJA	
		1-a situacija	2-a situacija
Lytis	Vyrai (n = 61)	70,2 proc.	38,3 proc.
	Moterys (n = 270)	75,1 proc.	51,4 proc.
	U kriterijaus ir p reikšmės*	U = 7653,000, p = 0,493	U = 6310,500, p = 0,007
Amžiaus grupė	19-25 m. (n = 107)	74,7 proc.	47,9 proc.
	26-49 m. (n = 139)	71,6 proc.	45,7 proc.
	50-81 m. (n = 81)	77,8 proc.	55,6 proc.
	H kriterijaus ir p reikšmės**	H = 6,297, p = 0,043	H = 4,384, p = 0,112
Gyvenamoji vieta	Vilnius (n = 203)	72,7 proc.	45,0 proc.
	Kiti didieji miestai (n = 72)	73,3 proc.	54,9 proc.
	Kitos vietovės (n = 56)	81,1 proc.	56,4 proc.
	H kriterijaus ir p reikšmės	H = 5,433, p = 0,066	H = 7,513, p = 0,023
Visi tyrimo dalyviai (n = 331)		74,2 proc.	49,0 proc.

Pastaba: 0 proc. – visiškai neteisinga, o 100 proc. – neabejotinai teisinga.

* Taikytas Mano, Vitnio ir Vilkoksono kriterijus.

** Taikytas Kruskalo ir Voliso kriterijus.

Kitu atveju, kai reikėjo įvertinti, ar būtų teisinga vagystę padariusio asmens veiksmus pripažinti būtinuoju reikalingumu (jei pavogtos prekės išdalijamos jų neturintiems žmonėms), tyrimo dalyviai nebuvo aiškiai apsisprendę (vertinimo vidurkis 49 proc.). Kitaip tariant, vieni buvo linkę manyti, kad tai būtų daugiau ar mažiau neteisinga, o kiti – jog teisinga. Pavyzdžiui, moterys, palyginti su vyrais, taip pat asmenys, gyvenantys Kaune, Klaipėdoje, Panevėžyje, Šiauliuose ir kitose vietovėse (palyginti su gyvenančiais Vilniuje), buvo reikšmingai labiau (atitinkamai $p < 0,01$ ir $p < 0,05$) įsitikinę, kad vagystę padariusio asmens veiksmus būtų teisinga pripažinti kaip būtinąjį reikalingumą.

Toliau tyrimo dalyvių buvo prašoma įvertinti, kokio griežtumo atsakomybė turi būti taikoma saviizoliacijos reikalavimo nesilaikančiam asmeniui (kuris parvyko iš koronaviruso pandemijos židinio),

taip pat kokia bausmė jam turėtų būti skiriama (jeigu buvo nurodoma, kad reikia taikyti baudžiamąją atsakomybę) (3-ia situacija, žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Saviizoliacijos reikalavimo nesilaikančiam asmeniui taikomos atsakomybės ir bausmės griežtumo vertinimas

<i>TYRIMO DALYVIŲ GRUPĖ</i>		<i>Atsakomybės griežtumas*</i>	<i>Bausmės griežtumas**</i>
Lytis	Vyrai (n = 61)	75 proc.	52 proc.
	Moterys (n = 270)	73,6 proc.	51 proc.
	U kriterijaus ir p reikšmės***	U = 7621,000, p = 0,466	U = 6622,000, p = 0,842
Amžiaus grupė	19-25 m. (n = 107)	70,7 proc.	48,8 proc.
	26-49 m. (n = 139)	74,4 proc.	49,1 proc.
	50-81 m. (n = 81)	77,3 proc.	59,3 proc.
	H kriterijaus ir p reikšmės****	H = 6,702, p = 0,035	H = 6,150, p = 0,046
Gyvenamoji vieta	Vilnius (n = 203)	72,4 proc.	51,0 proc.
	Kiti didieji miestai (n = 72)	75,3 proc.	52,4 proc.
	Kitos vietovės (n = 56)	77,5 proc.	50,2 proc.
	H kriterijaus ir p reikšmės	H = 2,575, p = 0,276	H = 0,138, p = 0,933
Visi tyrimo dalyviai (n = 331)		73,8 proc.	51,2 proc.

* 0 proc. – švelni administracinė atsakomybė, 100 proc. – griežta baudžiamoji atsakomybė.

** 0 proc. – pinigine bausme, laisvės apribojimas ar areštas, 100 proc. – laisvės atėmimas (į šį klausimą atsakė 300 tyrimo dalyvių).

*** Taikytas Mano, Vitnio ir Vilkoksono kriterijus.

**** Taikytas Kruskalo ir Voliso kriterijus.

Nustatyta, kad, tyrimo dalyvių manymu, iš koronaviruso pandemijos židinio grįžusiam ir saviizoliacijos nesilaikančiam asmeniui turėtų būti taikoma griežta baudžiamoji atsakomybė (vertinimo vidurkis 73,8 proc.). Tyrimo rezultatai taip pat atskleidė reikšmingą teigiamą ($r = 0,501$, $p < 0,001$; skaičiuotas Pearsono koreliacijos koeficientas) saviizoliacijos nesilaikančių asmenų, kurie koronavirusu užkrečia kitus, baudimo pagal baudžiamąjį įstatymą teisingumo ir taikomos atsakomybės griežtumo ryšį. Kitaip tariant, asmenys, kurie manė, kad saviizoliacijos nesilaikančius asmenis yra teisinga bausti pagal baudžiamąjį įstatymą, buvo linkę nurodyti, jog jiems turėtų būti taikoma kuo griežtesnė atsakomybė (pvz., laisvės atėmimas).

Tyrimo dalyviai taip pat buvo linkę pritarti, kad saviizoliacijos reikalavimų nesilaikantiems asmenims taikytina bausmė būtų griežtesnė, o ne švelnesnė (bendras bausmės griežtumo vertinimo vidurkis 51,2 proc.). Tačiau buvo ir griežtų vertinimų, pavyzdžiui, dalis tyrimo dalyvių (14,8 proc.) manė, kad šiuo atveju pakaktų pinigines baudos, laisvės apribojimo ar arešto (vertinimo vidurkis 0–10 proc.), o dalis (13,9 proc.) – kad būtina skirti laisvės atėmimo bausmę (vertinimo vidurkis 90–100 proc.).

Gauti duomenys atskleidė, kad atsakomybės ir bausmės griežtumo vertinimai nebuvo susiję nei su tyrimo dalyvių lytimi, nei su jų gyvenamąja vieta. Tačiau palyginus skirtingo amžiaus dalyvių

vertinimus, nustatyta statistiškai reikšmingų skirtumų: vyriausi (50–81 m.) asmenys, palyginti su jaunesniais, manė, kad už saviizoliacijos reikalavimo nesilaikymą reikėtų taikyti tiek reikšmingai ($p < 0,05$) griežtesnę atsakomybę, tiek reikšmingai ($p < 0,05$) griežtesnę bausmę.

Tyrimo dalyvių dar buvo prašoma įvertinti tėvams, kurie karantino laikotarpiu leidžia savo vaikams kartu su kitais žaisti sausakimšose vaikų žaidimų aikštelėse, taikytinos atsakomybės ir bausmės griežtumą (bausmės griežtumą vertino tie dalyviai, kurie nurodė, kad reikia taikyti baudžiamąją atsakomybę), (4-a situacija, žr. 4 lentelę).

4 lentelė. Tėvų, kurie karantino laikotarpiu leidžia savo vaikams žaisti su kitais žaidimų aikštelėse, atsakomybės ir bausmės griežtumo vertinimas

<i>TYRIMO DALYVIŲ GRUPĖ</i>		<i>Atsakomybės griežtumas*</i>	<i>Bausmės griežtumas**</i>
Lytis	Vyrai (n = 61)	51,7 proc.	42,3 proc.
	Moterys (n = 270)	49,6 proc.	39,3 proc.
	U kriterijaus ir p reikšmės***	U = 7534,500, p = 0,570	U = 5030,000, p = 0,673
Amžiaus grupė	19-25 m. (n = 107)	44,6 proc.	35,8 proc.
	26-49 m. (n = 139)	52,6 proc.	41 proc.
	50-81 m. (n = 81)	53,4 proc.	43,9 proc.
	H kriterijaus ir p reikšmės****	H = 7,009, p = 0,030	H = 2,436, p = 0,296
Gyvenamoji vieta	Vilnius (n = 203)	48,9 proc.	39,2 proc.
	Kiti didieji miestai (n = 72)	51,8 proc.	40,2 proc.
	Kitos vietovės (n = 56)	51,7 proc.	41,7 proc.
	H kriterijaus ir p reikšmės	H = 0,542, p = 0,763	H = 0,196, p = 0,906
Visi tyrimo dalyviai (n = 331)		50 proc.	39,8 proc.

* 0 proc. – švelni administracinė atsakomybė, 100 proc. – griežta baudžiamoji atsakomybė.

** 0 proc. – piniginė bausmė, laisvės apribojimas ar areštas, 100 proc. – laisvės atėmimas (į šį klausimą atsakė 266 tyrimo dalyviai).

*** Taikytas Mano, Vitnio ir Vilkoksono kriterijus.

**** Taikytas Kruskalo ir Voliso kriterijus.

Kaip rodo pateikti duomenys, tyrimo dalyviai nebuvo aiškiai apsisprendę, ar tėvams, kurie savo vaikams leidžia žaisti sausakimšose vaikų žaidimų aikštelėse karantino metu, turėtų būti taikoma griežta baudžiamoji atsakomybė (bendras vertinimo vidurkis 50 proc.). Be to, tie dalyviai, kurie nurodė, kad šiuo atveju būtų tikslinga taikyti baudžiamąją atsakomybę, manė, jog užtektų nedidelio griežtumo bausmės (bendras vertinimo vidurkis 39,8 proc.). Šie vaikų tėvų atsakomybės ir bausmės griežtumo vertinimai nebuvo susiję su tyrimo dalyvių lytimi ir gyvenamąja vieta. Tačiau nustatyta, kad vyresnių (26–49 m. ir 50–81 m.), palyginti su jauniausių (19–25 m.), tyrimo dalyvių vaikų tėvų atsakomybės vertinimai reikšmingai ($p < 0,05$) išsiskyrė. Vyresni tyrimo dalyviai nurodė, kad draudimų nesilaikantiems tėvams turėtų būti taikoma daug griežtesnė atsakomybė, be to, jų manymu, tėvams turėtų būti taikomos ir griežtesnės bausmės (tačiau šiuo atveju skirtumai nebuvo statistiškai reikšmingi).

Palyginus atsakomybės ($Z = -13,041$, $p < 0,001$) ir bausmės ($Z = -8,607$, $p < 0,001$, taikytas Vilkoksono kriterijus), skiriamos saviizoliacijos reikalavimų nesilaikantiems asmenims ir tėvams, leidžian-

tiems savo vaikams žaidimų aikštelėse žaisti kartu su kitais vaikais, griežtumo vertinimus, nustatyta statistiškai reikšmingų skirtumų. Tyrimo dalyvių manymu, asmenims, nesilaikantiems saviizoliacijos reikalavimų, palyginti su tėvais, kurie savo vaikams karantino metu leidžia žaidimų aikštelėse žaisti su kitais vaikais, turėtų būti taikoma tiek daug griežtesnė atsakomybė ($p < 0,001$), tiek skiriamos daug griežtesnės baudmės ($p < 0,001$).

Galiausiai, tyrimo dalyviai turėjo įvertinti: a) ar būtų teisinga žmones bausti griežčiau už bet kokią nusikalstamą veiką, padarytą ekstremalios situacijos (koronaviruso pandemijos) metu, palyginti su įprastomis sąlygomis (5-a situacija); b) kaip turėtų būti vertinamas asmens elgesys, kai jis, žinodamas, kad serga koronavirusu, nesilaiko nustatytų apribojimų ir draudimų, lankosi viešose vietose, kur užkrečia kitą žmogų, o pastarasis nuo šios ligos miršta (žinant, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas autoįvykių byloje (pvz., nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-498-746/2015), kuriose kaltininkai, būdami neblaivūs ir grubiai pažeisdami kelių eismo saugumo taisykles, sukėlė eismo įvykius, kurių metu žuvo žmonės, konstatavo, kad tokia veika gali būti vertinama kaip nužudymas) (6-a situacija); c) ar teisingi Lietuvos Respublikos (toliau – LR) Vyriausybės priimami sprendimai (pvz., karantino paskelbimas ir jo pratęsimas) siekiant suvaldyti koronaviruso plitimą (7-a situacija) (žr. 5 lentelę).

5 lentelė. Skiriamų bausmių griežtumo, koronaviruso platintojo elgesio ir LR Vyriausybės priimamų sprendimų teisingumo vertinimas

<i>TYRIMO DALYVIŲ GRUPĖ</i>		<i>Ar teisinga bausti griežčiau?</i>	<i>Kaip turėtų būti vertinamas užkrato platintojo elgesys?</i>	<i>Ar teisingi LR Vyriausybės sprendimai?</i>
Lytis	Vyrai (n = 61)	48,5 proc.	74 proc.	86,9 proc.
	Moterys (n = 270)	47,1 proc.	71,6 proc.	90,3 proc.
	U kriterijaus ir p reikšmės*	U = 7886,500, p = 0,851	U = 7682,000, p = 0,521	U = 7105,500, p = 0,154
Amžiaus grupė	19-25 m. (n = 107)	37,7 proc.	63,8 proc.	89,3 proc.
	26-49 m. (n = 139)	41,7 proc.	70,8 proc.	88,3 proc.
	50-81 m. (n = 81)	69,6 proc.	85,8 proc.	93,1 proc.
	H kriterijaus ir p reikšmės**	H = 37,716, p = 0,001	H = 30,967, p = 0,001	H = 8,292, p = 0,016
Gyvenamoji vieta	Vilnius (n = 203)	44,7 proc.	70,6 proc.	88,3 proc.
	Kiti didieji miestai (n = 72)	53,9 proc.	74,9 proc.	92,2 proc.
	Kitos vietovės (n = 56)	48,7 proc.	73,8 proc.	91,7 proc.
	H kriterijaus ir p reikšmės	H = 3,282, p = 0,194	H = 2,288, p = 0,319	H = 4,808, p = 0,090
Visi tyrimo dalyviai (n = 331)		47,3 proc.	72,1 proc.	89,7 proc.

Pastaba: 0 proc. – visiškai neteisinga, 100 proc. – neabejotinai teisinga.

* Taikytas Mano, Vitnio ir Vilkoksono kriterijus.

** Taikytas Kruskalo ir Voliso kriterijus.

Gauti rezultatai atskleidė, kad tyrimo dalyviai dažniau nepritarė tam, jog būtų teisinga koronaviruso pandemijos metu žmones bausti griežčiau už bet kokią padarytą nusikalstamą veiką (bendras vertinimo vidurkis 47,3 proc.). Tačiau jie buvo linkę manyti, kad būtų teisinga užkrato platintojo elgesį (kai jis,

žinodamas, jog serga koronavirusu, nesilaiko nustatytų draudimų ir užkrečia kitą žmogų, kuris nuo šios ligos miršta), vertinti kaip nužudymą (bendras vertinimo vidurkis 72,1 proc.). Apklausti asmenys taip pat nurodė, kad LR Vyriausybės priimami sprendimai, siekiant suvaldyti koronaviruso plitimą, yra teisingi (bendras vertinimo vidurkis 89,7 proc.). Nustatyta, kad skiriamų bausmių griežtumo, užkrato platintojo elgesio ir LR Vyriausybės priamamų sprendimų teisingumo vertinimai nėra susiję su tyrimo dalyvių lytimi ir gyvenamąja vieta, tačiau reikšmingai susiję su jų amžiumi. Pavyzdžiui, vyriausi (50–81 m.) tyrimo dalyviai, palyginti su jaunesniais, buvo daug labiau ($p < 0,001$) įsitikinę, kad už nusikalstamas veikas, padarytas koronaviruso pandemijos metu (palyginti su įprastomis sąlygomis), būtų teisinga žmones bausti griežčiau (vertinimo vidurkis 69,6 proc.). Tuo tarpu jauniausi (19–25 m.) tyrimo dalyviai buvo linkę manyti, kad griežtesnis baudimas šiuo atveju būtų labiau neteisingas nei teisingas (vertinimo vidurkis 37,7 proc.). Be to, vyriausi tyrimo dalyviai, palyginti su jaunesniais, buvo linkę daug labiau ($p < 0,001$) sutikti su tuo, kad būtų teisinga užkrato platintojo elgesį (kai jo koronavirusu užkrėstas asmuo miršta), vertinti kaip nužudymą, o LR Vyriausybės priimamus sprendimus, siekiant suvaldyti viruso plitimą, – kaip daug ($p < 0,05$) teisingesnius.

Gauti apklaustų asmenų atsakymai į klausimus dėl hipotetinių situacijų dalyvių elgesio teisingumo, taip pat jų vertinimai, kokio griežtumo atsakomybė turi būti taikoma už tam tikrų draudimų ir ribojimų nesilaikymą, patvirtina dar keletą visuomenėje nusistovėjusių „kriminologinių postulatų“. Visų pirma, griežtos kriminalinės bausmės veikimo postulatą – tai įsitikinimas, kad „jei nustatyta bausmė nedaro reikiamo poveikio, tai reiškia, kad nustatyta bausmė yra per švelni“ (žr. Justickis, 2001), todėl būtina įteisinti griežtesnę bausmę. Pažymėtina, kad būtent tokie motyvai buvo išdėstyti aiškinamajame rašte dėl baudžiamosios atsakomybės už kovos su epidemijomis ir užkrečiamomis ligomis taisyklių pažeidimus griežtinimo, kuri nulėmė tai, kad „pavojingų užkrečiamųjų ligų platinimas, ligos protrūkio ar epidemijos sukėlimas, kuri sąlygojo sveikatos apsaugos reikalavimų ar užkrečiamųjų ligų profilaktikos kontrolės taisyklių pažeidimai, yra itin pavojinga veika, galinti sukelti itin neigiamus padarinius pavieniams asmenims ir didžiajai visuomenės daliai“. Be to, siekiant nustatyti atgrasančias sankcijas asmenims, kurie dėl lengvabūdiškumo ar nerūpestingumo nesivadovauja profesionalių medikų pateiktais privalomais nurodymais dėl privalomų laikytis apsaugos priemonių, buvo pasiūlyta atsisakyti viešųjų darbų bausmės ir numatyti laisvės atėmimą iki vienerių metų. Tuo tarpu Seimas 2020 m. balandžio 28 d. įstatymu Nr. XIII-2866³ pakeitė Baudžiamojo kodekso 277 straipsnį, numatantį baudžiamąją atsakomybę už kovos su epidemijomis ir užkrečiamomis ligomis taisyklių pažeidimus. Viena vertus, buvo išplėsti ir patikslinti kovos su epidemijomis ir užkrečiamomis ligomis taisyklių pažeidimų nusikaltimo sudėties požymiai, numatant atsakomybę asmeniui, kuris, „būdamas medicinos įstaigos informuotas apie savo ligą ir išpėtas dėl apsaugos priemonių, kurių jis privalo laikytis bendraudamas su žmonėmis, sukėlė pavojų kitam asmeniui užsikrėsti pavojinga ar ypač pavojinga užkrečiamąja liga“, taip pat sugriežtinta baudžiamoji atsakomybė perkeliama šią veiką į nusikaltimų kategoriją ir sankcijoje numatant ne tik baudą, laisvės apribojimą ir areštą, bet ir laisvės atėmimą iki vienerių metų. Įstatymų leidėjas taip pat sugriežtino baudžiamajame įstatyme numatytą sankciją ir asmeniui, „kuris pažeidė teisės aktų dėl sveikatos apsaugos reikalavimus ar užkrečiamųjų ligų profilaktikos kontrolės taisykles, jeigu dėl to išplito susirgimas ar kilo epidemija“, padidinant laisvės atėmimo bausmės maksimalią ribą nuo trejų iki penkerių metų.

Kitas patvirtintas postulatą, pagal kurį jaunesnės kartos atstovai (kurie paprastai yra liberalesnių pažiūrų) dažniau pritaria taikyti švelnesnę bausmę, ją individualizuoti, bausmės vykdymą atidėti, taip pat pritaria lygtiniam nuteisimui, siauresnės apimtios kriminalizacijai, o vyresnės kartos atstovai (paprastai konservatyvesnių pažiūrų) dažniau turi priešingą nusistatymą – pritaria didinti nusikalstamų veikų ratą, įteisinti griežtesnes bausmes ir pan. (Pradel, 2001).

³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 277 straipsnio pakeitimo įstatymas. TAR, 2020-05-07, Nr. 9790.

3.4. Tyrimo dalyvių vertinimai, susiję su jų savijauta ir įvairiomis koronaviruso pandemijos situacijomis

Kitoje klausimyno dalyje tyrimo dalyvių buvo prašoma įvertinti dėl koronaviruso pandemijos patiriamą stresą, atsiradusią nežinomybę / neapibrėžtumą, savo įsitikinimą, kiek jie gali tai kontroliuoti, ir pan. Pirmiausia tyrimo dalyviai vertino, ar pasikeitė jų įprastas kasdienis gyvenimas paskelbus koronaviruso pandemiją. Gauti atsakymai rodo, kad koronaviruso pandemija stipriai pakeitė žmonių įprastą kasdienį gyvenimą (bendras vertinimo vidurkis 70,9 proc., 19–25 m. dalyvių – 68 proc., 26–49 m. – 72,6 proc., 50–81 m. – 72 proc.). Nors šiek tiek mažesnius kasdienio gyvenimo pokyčius patyrė jauniausi (19–25 m.) dalyviai, tačiau, palyginus skirtingų amžiaus grupių dalyvių vertinimus, statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta ($H = 2,747$, $p = 0,253$, taikytas Kruskalo ir Voliso kriterijus). Panašiai savo įprasto gyvenimo pokyčius vertino ir skirtingos lyties ($U = 7676,500$, $p = 0,550$; taikytas Mano, Vitnio ir Vilkoksono kriterijus; vyrų pokyčių vertinimo vidurkis 69,3 proc., o moterų – 71,5 proc.), ir skirtingose vietose gyvenantys dalyviai ($H = 0,476$, $p = 0,788$, taikytas Kruskalo ir Voliso kriterijus; Vilniuje gyvenantys asmenys pokyčius įvertino 71,7 proc., kituose didžiuosiuose miestuose – 71,3 proc., o kitose vietovėse – 68,9 proc.).

Tyrimo dalyvių dėl koronaviruso pandemijos patiriamo streso ir atsiradusios nežinomybės / neapibrėžtumo vertinimai pateikiami 6 lentelėje.

6 lentelė. Dėl koronaviruso pandemijos patiriamas stresas ir nežinomybė / neapibrėžtumas

<i>TYRIMO DALYVIŲ GRUPĖ</i>		<i>Kiek patiria streso dėl koronaviruso sukeltos situacijos Lietuvoje?*</i>	<i>Kiek patiria streso dėl koronaviruso sukeltos situacijos pasaulyje?*</i>	<i>Kiek atsirado nežinomybės ar neapibrėžtumo? **</i>
Lytis	Vyrai (n = 61)	44 proc.	41,4 proc.	58,4 proc.
	Moterys (n = 270)	55,8 proc.	55,9 proc.	62,4 proc.
	U kriterijaus ir p reikšmės***	U = 5926,500, p = 0,001	U = 5452,000, p = 0,000	U = 7377,000, p = 0,231
Amžiaus grupė	19-25 m. (n = 107)	51,8 proc.	52,1 proc.	65,4 proc.
	26-49 m. (n = 139)	51,9 proc.	50,9 proc.	61,1 proc.
	50-81 m. (n = 81)	58,5 proc.	58,5 proc.	57,6 proc.
	H kriterijaus ir p reikšmės****	H = 3,710, p = 0,156	H = 4,294, p = 0,117	H = 4,341, p = 0,114
Gyvenamoji vieta	Vilnius (n = 203)	52,2 proc.	52,1 proc.	61 proc.
	Kiti didieji miestai (n = 72)	56 proc.	54,3 proc.	61,8 proc.
	Kitos vietovės (n = 56)	56,3 proc.	56,2 proc.	63,6 proc.
	H kriterijaus ir p reikšmės	H = 1,141, p = 0,565	H = 0,971, p = 0,615	H = 0,491, p = 0,782
Visi tyrimo dalyviai (n = 331)		53,7 proc.	53,3 proc.	61,6 proc.

* 0 proc. – dėl koronaviruso sukeltos situacijos Lietuvoje (ar pasaulyje) nepatiriu jokie streso, 100 proc. – dėl koronaviruso sukeltos situacijos Lietuvoje (ar pasaulyje) patiriu maksimaliai daug streso.

** 0 proc. – mano gyvenime neatsirado daugiau nežinomybės ar neapibrėžtumo nei anksčiau, 100 proc. – mano gyvenime atsirado maksimaliai daug nežinomybės ar neapibrėžtumo.

*** Taikytas Mano, Vitnio ir Vilkoksono kriterijus.

**** Taikytas Kruskalo ir Voliso kriterijus.

Gauti rezultatai atskleidė, kad dėl koronaviruso sukeltos situacijos Lietuvoje ir pasaulyje tyrimo dalyviai patiria šiek tiek stipresnį nei vidutinį stresą (bendri vertinimo vidurkiai atitinkamai 53,7 proc. ir 53,3 proc.), taip pat didesnę už vidutinę nežinomybę ar neapibrėžtumą (bendras vertinimo vidurkis 61,6 proc.). Palyginus šių trijų vertinimų vidurkius, nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas ($S = 51,245$, $p < 0,001$, taikytas Frydmano kriterijus): tyrimo dalyvių manymu, dėl koronaviruso pandemijos Lietuvoje ir pasaulyje jų gyvenime atsirado daug daugiau nežinomybės ar neapibrėžtumo (palyginti su patiriamu stresu). Be to, nustatyta, kad moterys, palyginti su vyrais, dėl koronaviruso pandemijos Lietuvoje ($p < 0,01$) ir pasaulyje ($p < 0,001$) patiria reikšmingai daugiau streso (jų gyvenime atsirado ir daugiau nežinomybės ar neapibrėžtumo, tačiau šiuo atveju skirtumas nebuvo statistiškai reikšmingas). Nors patiriamo streso ir nežinomybės (neapibrėžtumo) vertinimai nėra susiję su tyrimo dalyvių amžiumi ir jų gyvenamąja vieta, tačiau galima matyti tendenciją, kad vyriausi dalyviai (50–81 m.), palyginti su jaunesniais, patiria daugiau streso, bet mažiau nežinomybės ar neapibrėžtumo.

Palyginus tyrimo dalyvių patiriamo streso, nežinomybės (neapibrėžtumo), taip pat taikomos atsakomybės ir baismės griežtumo (už koronaviruso pandemijos metu nustatytų draudimų ir ribojimų nesilaikymą) vertinimus, nustatyta, kad kuo asmuo patiria daugiau streso ir nežinomybės (neapibrėžtumo), tuo labiau jis linkęs manyti, jog reikėtų taikyti griežtesnę atsakomybę ir griežtesnes bausmes už draudimų ir ribojimų nesilaikymą (koreliacijos koeficiento rodikliai svyravo nuo 0,121 iki 0,228, $p < 0,05$ arba $p < 0,01$; skaičiuotas Pearsono koreliacijos koeficientas).

Taip pat siekėme išsiaiškinti, ar tyrimo dalyviai laikosi su koronaviruso pandemija susijusių draudimų ir ribojimų, kiek pastangų jie skiria asmeninei ar patalpų higienai užtikrinti, tiesioginiams socialiniams kontaktams apriboti, taip pat apsirūpinti maisto produktais ir kitomis būtinosiomis prekėmis ilgesniam laikui nei įprastai (žr. 7 lentelę).

Gauti rezultatai rodo, kad apklausti tyrimo dalyviai linkę laikytis rekomendacijų, draudimų ir ribojimų, kurie buvo įvesti paskelbus karantiną koronaviruso plitimui suvaldyti (bendras vertinimo vidurkis 89,9 proc.). Tyrimo dalyviai taip pat skiria gana daug pastangų asmeninei ir patalpų higienai (bendras vertinimo vidurkis 80,2 proc.), stengiasi sumažinti tiesioginius socialinius kontaktus (bendras vertinimo vidurkis 89,5 proc.), tačiau gerokai mažiau dėmesio skiria apsirūpinti maistu ir kitomis būtinosiomis prekėmis ilgesniam laikui nei įprastai (bendras vertinimo vidurkis 66,6 proc.).

Skirtingų lyčių atstovų vertinimų palyginimas atskleidė, kad moterys, palyginti su vyrais, reikšmingai labiau ($p \leq 0,01$) linkusios karantino metu apsirūpinti maistu ir kitomis būtinosiomis prekėmis. Jos, palyginti su vyrais, taip pat linkusios šiek tiek labiau laikytis draudimų ir ribojimų, rūpintis asmenine ir patalpų higiena, taip pat riboti tiesioginius socialinius kontaktus (tačiau visais šiais atvejais skirtumai nėra statistiškai reikšmingi).

Palyginus skirtingų amžiaus grupių dalyvių duomenis nustatyta, kad reikšmingai skyrėsi draudimų ir ribojimų laikymosi ($p < 0,01$), taip pat rūpinimosi asmenine ir patalpų higiena ($p < 0,001$) vertinimai. Kuo asmuo buvo vyresnis, tuo jis buvo linkęs daug labiau laikytis draudimų ir ribojimų bei rūpintis asmenine ir patalpų higiena. Be to, Vilniuje gyvenantys asmenys, palyginti su gyvenančiais kitose vietovėse, buvo linkę reikšmingai mažiau ($p < 0,05$) rūpintis asmenine ir patalpų higiena.

Kadangi tyrimo dalyviai turėjo ne tik įvertinti, kiek jie patys laikosi draudimų ir ribojimų, bet ir nurodyti, ar būtina laikytis tokių draudimų ir ribojimų koronaviruso plitimui suvaldyti, apskaičiavome jų įdedamų pastangų ir išsakytos nuomonės ryšį (taikytas Pearsono koreliacijos koeficientas). Gauti duomenys atskleidė, kad kuo tyrimo dalyvis buvo labiau įsitikinęs, jog kiekvieno asmens draudimų ir ribojimų laikymasis ir kitos priemonės gali būti reikšmingos koronaviruso plitimui suvaldyti, tuo jis pats visada labiau laikėsi draudimų ir ribojimų ($r = 0,347$, $p < 0,001$), daugiau pastangų skyrė asmeninei ir patalpų higienai ($r = 0,308$, $p < 0,001$), labiau ribojo tiesioginius socialinius kontaktus ($r =$

0,120, $p < 0,05$) ir labiau apsirūpindavo maistu bei kitomis būtinosiomis prekėmis ilgesniam laikui ($r = 0,174$, $p < 0,01$).

7 lentelė. Tyrimo dalyvių įvairių draudimų ir ribojimų, higienos įpročių laikymasis, taip pat apsirūpinimas maistu ir kitomis prekėmis

<i>TYRIMO DALYVIŲ GRUPĖ</i>		<i>Draudimų ir ribojimų laikymasis*</i>	<i>Asmeninė ir patalpų higiena**</i>	<i>Tiesioginių socialinių kontaktų apribojimas**</i>	<i>Apsirūpinimas maistu ir kitomis būtinosiomis prekėmis**</i>
Lytis	Vyrai (n = 61)	88,2 proc.	75,4 proc.	86,1 proc.	58,7 proc.
	Moterys (n = 270)	90,3 proc.	81,2 proc.	90,3 proc.	68,4 proc.
	U kriterijaus ir p reikšmės***	U = 7133,000, p = 0,148	U = 7194,500, p = 0,135	U = 7809,500, p = 0,558	U = 6463,500, p = 0,010
Amžiaus grupė	19–25 m. (n = 107)	87,6 proc.	77,3 proc.	87,1 proc.	64 proc.
	26–49 m. (n = 139)	90,9 proc.	79,8 proc.	90,7 proc.	67,8 proc.
	50–81 m. (n = 81)	91,5 proc.	85,2 proc.	90,5 proc.	67,3 proc.
	H kriterijaus ir p reikšmės****	H = 10,649, p = 0,005	H = 15,427, p = 0,001	H = 3,117, p = 0,210	H = 2,227, p = 0,328
Gyvenamoji vieta	Vilnius (n = 203)	89,2 proc.	78,1 proc.	89,8 proc.	66,4 proc.
	Kiti didieji miestai (n = 72)	91,3 proc.	85 proc.	87,9 proc.	66,5 proc.
	Kitos vietovės (n = 56)	90,9 proc.	81,5 proc.	90,4 proc.	67,3 proc.
	H kriterijaus ir p reikšmės	H = 3,333, p = 0,189	H = 8,236, p = 0,016	H = 0,478, p = 0,787	H = 0,149, p = 0,928
Visi tyrimo dalyviai (n = 331)		89,9 proc.	80,2 proc.	89,5 proc.	66,6 proc.

* 0 proc. – visiškai nesilaikau, 100 proc. – visiškai laikausi.

** 0 proc. – nedarau nieko, ko nebūčiau dariusi (-ęs) įprastai, 100 proc. – stengiuosi maksimaliai užtikrinti savo asmeninę ir patalpų higieną / maksimaliai sumažinti tiesioginius socialinius kontaktus / būti kuo labiau apsirūpinęs ilgesniam laikui.

*** Taikytas Mano, Vitnio ir Vilksksono kriterijus

**** Taikytas Kruskalo ir Voliso kriterijus

Apibendrinant galima teigti, kad, daugumos tyrimo dalyvių manymu, paskelbus koronaviruso pandemiją žmonių įprastas kasdienis gyvenimas stipriai pasikeitė (tai nurodo ir užsienio šalių autoriai, žr. Daumann, Follert, 2020; Ölcer *et al.*, 2020; Nielsen, Levkovich, 2020). Didžioji mūsų tyrimo dalyvių dauguma teigiamai vertino įvairias taikomas koronaviruso plitimo prevencijos priemones. Toks pritarimas yra panašus į kitų šalių tyrimų dalyvių pandemijos pradžioje pateiktus vertinimus (pvz., Austrijoje analogiškoms priemonėms pritarė 94 proc., Italijoje – 93 proc., Jungtinėje Karalystėje – 72 proc., Nyderlanduose – 91 proc., Prancūzijoje – 84 proc., Vokietijoje – 71 proc., žr. Ölcer *et al.*, 2020). Kita vertus, paklausti, ar jie patys laikosi su koronaviruso pandemija susijusių draudimų ir ribojimų, tai patvirtino mažiau mūsų tyrimo dalyvių, nei buvo nurodžiusių, kad jų būtina laikytis (pvz., būtinybei laikytis asmens ir patalpų higienos pritarė 95,6 proc., o jų laikėsi – 80,2 proc., tiesioginių socialinių kontaktų ribojimui pritarė 94,7 proc., o jų laikėsi – 89,5 proc.). Kaip jau minėjome, kuo tyrimo dalyviai buvo labiau įsitikinę, kad kiekvieno asmens draudimų ir ribojimų laikymasis gali būti

reikšmingas koronaviruso plitimui suvaldyti, tuo jie patys daug labiau laikėsi šių draudimų ir ribojimų. Tai gali būti spėta, kad minėta prevencijos priemonių būtinumo pripažinimo ir realaus elgesio skirtumą galėjo lemti nepakankamai tvirti kai kurių tyrimo dalyvių įsitikinimai.

Apklausti tyrimo dalyviai buvo linkę manyti, kad už nustatytų draudimų ir ribojimų pažeidimą Lietuvos gyventojams turėtų būti dažniau taikoma baudžiamoji, o ne administracinė atsakomybė. Jie daugiaž pritarė, kad būtų teisinga pagal baudžiamąjį įstatymą bausti asmenis, kurie pažeidžia įvairius ribojimus (pvz., nesilaiko saviizoliacijos ir užkrečia koronavirusu kitus), kad LR Vyriausybės priimami sprendimai koronaviruso plitimui suvaldyti yra teisingi, bet dažniau nepritarė, kad būtų teisinga koronaviruso pandemijos metu žmones bausti griežčiau už bet kokią padarytą nusikalstamą veiką. Be to, kuo asmuo dėl koronaviruso sukeltos pandemijos patyrė daugiau streso ir nežinomybės, taip pat prognozavo, kad užsikrėtus koronavirusu jam pasireikštų sunkesni ligos simptomai, tuo labiau jis buvo linkęs manyti, kad reikėtų taikyti griežtesnes bausmes už draudimų ir ribojimų nesilaikymą. Tai rodo, kad asmenys, patiriantys didesnę vidinę diskomfortą (stresą ir nežinomybę) ir prognozuojantys blogesnius galimus COVID-19 ligos padarinius, yra labiau linkę pritariti griežtesnei baudžiamajai politikai.

Atsakomybės ir bausmės griežtumo, taip pat suvokto teisingumo vertinimai dažniausiai nebuvo susiję su tyrimo dalyvių lytimi ir gyvenamąja vieta, bet buvo susiję su jų amžiumi. Ypač išsiskyrė vyriausių tyrimo dalyvių vertinimai (pvz., 50–81 m. asmenys, palyginti su jaunesniais, dažniau manė, kad už saviizoliacijos reikalavimo nesilaikymą reikėtų taikyti griežtesnę atsakomybę ir griežtesnę bausmę, ar kad už nusikalstamas veikas, padarytas koronaviruso pandemijos metu (palyginti su įprastomis sąlygomis), būtų teisinga žmones bausti griežčiau). Šie rezultatai patvirtina, kad tiek įprastomis, tiek COVID-19 pandemijos sąlygomis yra plačiai taikomi įvairūs „kriminologiniai postulatai“ (pvz., kriminalinė bausmė turi sulaikomąjį poveikį ir skatina nedaryti nusikalstamos veikos, jei bausmė nedaro reikiamo poveikio, vadinasi, ji yra per švelni, ir pan.; žr. Justickis, 2001; Pradel, 2001).

Išvados

1. Dauguma tyrimo dalyvių COVID-19 pandemijos metu taikomus ribojimus ir draudimus vertino teigiamai: a) nurodė, kad LR Vyriausybės priimti sprendimai koronaviruso plitimui suvaldyti yra teisingi (89,7 proc.); b) pritarė būtinybei laikytis asmens ir patalpų higienos, taip pat riboti tiesioginius socialinius kontaktus (atitinkamai 95,6 proc. ir 94,7 proc.); c) manė, kad siekiant suvaldyti koronaviruso plitimą yra reikšmingas kiekvieno asmens draudimų ir ribojimų laikymasis (94,8 proc.).
2. Tyrimo dalyvių manymu, už draudimų ir ribojimų pažeidimą Lietuvos gyventojams turėtų būti dažniau taikoma baudžiamoji atsakomybė (pvz., laisvės atėmimas), o ne administracinė atsakomybė (pvz., išpėjimai ar piniginės baudos).
3. Atsakomybės už draudimų ir ribojimų pažeidimą griežtumo vertinimas buvo susijęs su prognozuojamų ligos simptomų sunkumo (asmeniui užsikrėtus koronavirusu) vertinimu ($p < 0,01$): tie tyrimo dalyviai, kurie manė, kad užsikrėtus koronavirusu jiems pasireikštų sunkesni ligos simptomai, nurodė, jog už draudimų ir ribojimų pažeidimą reikia taikyti griežtesnę atsakomybę.
4. Tyrimo dalyvių suvokto teisingumo vertinimai buvo įvairūs: vieni labiau pritarė, kad būtų teisinga pagal baudžiamąjį įstatymą bausti asmenis, kurie pažeidžia nustatytus draudimus ir ribojimus (pvz., nesilaiko saviizoliacijos ir užkrečia koronavirusu kitus), kiti dalyviai – nebuvo aiškiai apsisprendę (pvz., ar būtų teisinga vagystę padariusio asmens veiksmus pripažinti būtinuoju reikalingumu, jei pavogtos prekės išdalijamos jų neturintiems žmonėms), dar kiti – dažniau manė, kad būtų netei-

singa koronaviruso pandemijos metu žmones bausti griežčiau už bet kokią padarytą nusikalstamą veiką.

5. Dėl koronaviruso sukeltos situacijos Lietuvoje ir pasaulyje tyrimo dalyviai patyrė šiek tiek stipresnį nei vidutinį stresą, taip pat didesnę už vidutinę nežinomybę / neapibrėžtumą. Be to, kuo asmuo patyrė daugiau streso ir nežinomybės / neapibrėžtumo, tuo jis labiau buvo linkęs manyti, kad reikėtų taikyti griežtesnę atsakomybę ir griežtesnes bausmes už draudimų ir ribojimų nesilaikymą ($p < 0,05$ arba $p < 0,01$).
6. Kuo tyrimo dalyviai buvo labiau įsitikinę, kad kiekvieno asmens draudimų ir ribojimų laikymasis bei kitos priemonės gali būti reikšmingos siekiant suvaldyti koronaviruso plitimą, tuo jie patys reikšmingai labiau laikėsi draudimų ir ribojimų, daugiau pastangų skyrė asmeninei ir patalpų higienai, labiau ribojo tiesioginius socialinius kontaktus ir labiau apsirūpindavo maistu ir kitomis būtinosiomis prekėmis ilgesniam laikui nei įprastai (visais atvejais $p < 0,001$).
7. Nustatyti šie lyties skirtumai: a) moterys, palyginti su vyrais, reikšmingai rečiau ($p < 0,05$) pritarė, kad būtina vengti tiesioginių socialinių kontaktų; b) moterys, palyginti su vyrais, dėl koronaviruso pandemijos Lietuvoje ($p < 0,01$) ir pasaulyje ($p < 0,001$) patyrė reikšmingai daugiau streso; c) moterys, palyginti su vyrais, buvo reikšmingai labiau ($p \leq 0,01$) linkusios karantino metu apsirūpinti maistu ir kitomis būtinosiomis prekėmis (ilgesniam laikui nei įprastai).
8. Nustatyti įvairūs amžiaus skirtumai, pvz., vyriausi (50–81 m.) asmenys, palyginti su jaunesniais (19–25 m. ir 26–49 m.), buvo daug labiau įsitikinę, kad: a) už draudimų ir ribojimų pažeidimus reikėtų taikyti griežtesnę baudžiamąją atsakomybę ($p < 0,001$); b) už nusikalstamas veikas, padarytas koronaviruso pandemijos metu (palyginti su įprastomis sąlygomis), būtų teisinga žmones bausti griežčiau ($p < 0,001$); c) būtų teisinga užkrato platintojo elgesį (kai jo koronavirusu užkrėstas asmuo miršta) vertinti kaip nužudymą ($p < 0,001$); d) LR Vyriausybės priimamus sprendimus viruso plitimui suvaldyti reikėtų vertinti kaip teisingesnius ($p < 0,05$). Be to, kuo tyrimo dalyvis buvo vyresnis, tuo jis buvo linkęs daug labiau laikytis draudimų ir ribojimų ($p < 0,01$) bei rūpintis asmenine ir patalpų higiena ($p < 0,001$).

Literatūra

- Ahmed, R. R. *et al.* (2020). The COVID-19 pandemic and the antecedents for the impulse buying behavior of US citizens. *Journal of Competitiveness*, 12(3), 5–27. <https://doi.org/10.7441/joc.2020.03.01>.
- Bakševičienė, R. (2001). Kai kurie Lietuvos įstatymų, politikos ir ideologijos aspektai. *Teisė*, 40, 16–28.
- Banai, I. P., Banai, B., Miklušić, I. (2021). Beliefs in COVID-19 conspiracy theories, compliance with the preventive measures, and trust in government medical officials. *Current Psychology*, 26, 1–11. doi: 10.1007/s12144-021-01898-y.
- Bierwiazzonek, K., Kunst, J. R., Pich, O. (2020). Belief in COVID-19 conspiracy theories reduces social distancing over time. *Applied Psychology: Health and Well-being*, 12 (4), 1270–1285. doi:10.1111/aphw.12223.
- Brizi, A., Biraglia, A. (2021). “Do I have enough food?” How need for cognitive closure and gender impact stockpiling and food waste during the COVID-19 pandemic: A cross-national study in India and the United States of America. *Personality and Individual Differences*, 168, 110396. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110396>.
- Comfort, L. K. *et al.* (2020). Crisis decision-making on a global scale: Transition from cognition to collective action under threat of COVID-19. *Public Administration Review*, 80(4), 616–622. DOI: 10.1111/puar.13252.
- Daumann, F., Follert, F. (2020). COVID-19 and rent-seeking competition: Some insights from Germany. *New Perspectives on Political Economy*, 16(1–2), 52–69.
- Gleißner, W. *et al.* (2021). EU’s ordering of COVID-19 vaccine doses: Political decision-making under uncertainty. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18, 2169. <https://doi.org/10.3390/ijerph18042169>.
- Goldman, R. D. *et al.* (2020). Caregiver willingness to vaccinate their children against COVID-19: Cross sectional survey. *Vaccine*, 38, 7668–7673. <https://doi.org/10.1016/j.vaccine.2020.09.084>.

- Grasmick, H., Green, D. (1980). Legal punishment, social disapproval and internalisation as inhibitors of illegal behavior. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 71, 325–335.
- Harper, C. A. et al. (2020). Functional fear predicts public health compliance in the COVID-19 pandemic. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 27, 1–14. DOI: 10.1007/s11469-020-00281-5.
- Justickis, V. (2001). *Kriminologija*. I dalis. Vilnius: LTU Leidybos centras.
- Laato, S. et al. (2020). Unusual purchasing behavior during the early stages of the COVID-19 pandemic: The stimulus-organism-response approach. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 57, 102224. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2020.102224>.
- Loomba, S. et al. (2021). Measuring the impact of COVID-19 vaccine misinformation on vaccination intent in the UK and USA. *Nature Human Behaviour*, 5, 337–348. <https://doi.org/10.1038/s41562-021-01056-1>.
- Naeem, M. (2021). Understanding the customer psychology of impulse buying during COVID-19 pandemic: Implications for retailers. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 49(3), 377–393. <http://dx.doi.org/10.1108/IJRDM-08-2020-0317>.
- Neumann-Böhme, S. et al. (2020). Once we have it, will we use it? A European survey on willingness to be vaccinated against COVID-19. *The European Journal of Health Economics*, 21, 977–982. <https://doi.org/10.1007/s10198-020-01208-6>.
- Nielsen, M., Levkovich, N. (2020). COVID-19 and Mental Health in America: Crisis and Opportunity? *Families, Systems, & Health*, 38(4), 482–485. <https://doi.org/10.1037/fsh0000577>.
- Ölcer, S., Yilmaz-Aslan, Y., Brzoska, P. (2020). Lay perspectives on social distancing and other official recommendations and regulations in the time of COVID-19: A qualitative study of social media posts. *BMC Public Health*, 20, 963. <https://doi.org/10.1186/s12889-020-09079-5>.
- Pappas, N., Glyptou, K. (2021). Accommodation decision-making during the COVID-19 pandemic: Complexity insights from Greece. *International Journal of Hospitality Management*, 93, 102767. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2020.102767>.
- Park, C. L. et al. (2021, January 28). Americans' distress early in the COVID-19 pandemic: Protective resources and coping strategies. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/tra0000931>.
- Plohl, N., Musil, B. (2021). Modeling compliance with COVID-19 prevention guidelines: The critical role of trust in science. *Psychology, Health & Medicine*, 26(1), 1–12. <https://doi.org/10.1080/13548506.2020.1772988>.
- Pradel, J. (2001). *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius: Justitia.
- Reiter, P. L., Pennell, M. L., Katz, M. L. (2020). Acceptability of a COVID-19 vaccine among adults in the United States: How many people would get vaccinated? *Vaccine*, 38, 6500–6507. <https://doi.org/10.1016/j.vaccine.2020.08.043>.
- Romer, D., Jamieson, K. H. (2020). Conspiracy theories as barriers to controlling the spread of COVID-19 in the US. *Social Science & Medicine*, 263, 113356. doi: 10.1016/j.socscimed.2020.113356.
- Shamblaw, A. L., Rumas, R. L., Best, M. W. (2021, January 11). Coping during the COVID-19 pandemic: Relations with mental health and quality of life. *Canadian Psychology / Psychologie canadienne*. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/cap0000263>.
- Sun, J., Wu, T., Chen, B. (2020). Fear of virus or of competitors? The decision rationales of financial managers under COVID-19. *Frontiers in Psychology*, 11, 556139. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.556139>.
- Švedas, G. (2006). *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
- Tunçgenç, B. et al. (2021). Social influence matters: We follow pandemic guidelines most when our close circle does. *British Journal of Psychology*, 112(3), 763–780. <https://doi.org/10.1111/bjop.12491>.
- Zacher, H., Rudolph, C. W. (2021). Individual differences and changes in subjective wellbeing during the early stages of the COVID-19 pandemic. *American Psychologist*, 76(1), 50–62. <http://dx.doi.org/10.1037/amp0000702>.
- Zitek, E. M., Schlund, R. J. (2021). Psychological entitlement predicts noncompliance with the health guidelines of the COVID-19 pandemic. *Personality and Individual Differences*, 171, 110491. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110491>.

Lay Evaluations of Restraints and Prohibitions During the 1st Wave of the COVID-19 Pandemic in Lithuania

Gintautas Valickas, Gintaras Švedas, Kristina Vanagaitė, Dovilė Barysė
(Vilnius University)

S u m m a r y

The aim of this study was to investigate people's evaluations of government-imposed restrictions and prohibitions, liabilities and penalties for non-compliance with said restrictions, and the perceived fairness of the behavior of other people during the 1st wave of the coronavirus pandemic (shortly after the announcement of the 1st quarantine in Lithuania). The study also covers the relationships among these evaluations as well as the well-being and socio-demographic characteristics of the study's participants. The participants (n = 311) of the study completed an online questionnaire developed by us for this study. The results showed that most of the participants in the study were positive about the restrictions and prohibitions applied during the COVID-19 pandemic, indicating that their violation should be subject to criminal rather than administrative liability, and that their perceptions of fairness varied depending on the situation. Due to the coronavirus-induced situation, study participants experienced slightly stronger-than-average stress as well as higher-than-average uncertainty. Well-being, gender, and age are related to study participants' assessments: for example, the more stress and uncertainty a person experienced, the more often he felt that stricter responsibilities and penalties should be applied for non-compliance with restrictions; women experienced more stress during the pandemic than men; and older (50–81) study participants compared to younger (19–25 and 26–49) were more convinced that violations of restrictions should be subject to stricter criminal liability. Evidence suggests that although the COVID-19 pandemic significantly altered people's daily lives, they generally supported restrictive measures, while their assessments confirmed certain widespread "criminological postulates" (e.g., that punishment discourages crime or that punishment should be more severe).

COVID-19 pandemijos pirmos bangos metu Lietuvoje taikytų ribojimų ir draudimų vertinimas

Gintautas Valickas, Gintaras Švedas, Kristina Vanagaitė, Dovilė Barysė
(Vilniaus universitetas)

S a n t r a u k a

Tyrimo tikslas – atskleisti, kaip pirmos koronaviruso pandemijos bangos metu (netrukus po pirmojo karantino paskelbimo) žmonės vertino taikomus ribojimus ir draudimus, atsakomybę ir bausmes už jų nesilaikymą, pandemijos dalyvių elgesio teisingumą, taip pat jų vertinimų, savijautos ir sociodemografinių charakteristikų sąsają. Tyrimo dalyviai (n = 331) internetinėje erdvėje pildė šiam tyrimui mūsų sukurtą klausimyną. Gauti rezultatai parodė, kad dauguma tyrimo dalyvių COVID-19 pandemijos metu taikomus ribojimus ir draudimus vertino teigiamai, nurodė, kad už jų pažeidimą dažniau turėtų būti taikoma baudžiamoji, o ne administracinė atsakomybė, o jų suvokto teisingumo vertinimai keitėsi priklausomai nuo vertinamos situacijos. Dėl koronaviruso sukeltos situacijos tyrimo dalyviai patyrė šiek tiek stipresnį nei vidutinį stresą, taip pat didesnę už vidutinę nežinomybę. Su tyrimo dalyvių vertinimais yra susijusi savijauta, lytis ir amžius: pavyzdžiui, kuo asmuo patyrė daugiau streso ir nežinomybės, tuo dažniau manė, kad už ribojimų nesilaikymą reikėtų taikyti griežtesnę atsakomybę ir bausmes; moterys, palyginti su vyrais, pandemijos metu patyrė daugiau streso; o vyriausi (50–81 m.) asmenys, palyginti su jaunesniais (19–25 m. ir 26–49 m.), buvo labiau įsitikinę, kad už ribojimų pažeidimus reikėtų taikyti griežtesnę baudžiamąją atsakomybę. Gauti duomenys leidžia teigti, kad nors COVID-19 pandemija labai pakeitė įprastą kasdienį žmonių gyvenimą, jie dažniausiai pritarė taikomoms ribojimo priemonėms, o jų vertinimai patvirtino paplitusius „kriminologinius postulatus“ (pvz., kad bausmės skatina nedaryti nusikalstamos veikos ar kad jas reikia griežtinti).

Prof. dr. Gintautas Valickas dėsto ir vykdo mokslinius tyrimus Vilniaus universiteto Psichologijos institute. Svarbiausi jo moksliniai interesai ir tyrimų sritys – teisės psichologija, procedūrinis teisingumas, sprendimų priėmimas, stresas ir jo įveika.

Prof., Dr. Gintautas Valickas teaches and conducts research at the Institute of Psychology, Vilnius University. His main research interests and areas of research include psychology of law, procedural justice, decision-making, and stress and coping.

Prof. habil. dr. Gintaras Švedas dėsto ir vykdo mokslinius tyrimus Vilniaus universiteto Teisės fakultete. Pagrindinės jo mokslinių interesų sritys – baudžiamoji teisė, tarptautinė ir Europos Sąjungos baudžiamoji teisė, bausmių skyrimas, baudžiamoji politika, tarptautinis teisinis bendradarbiavimas baudžiamosiose bylose.

Prof. Habil. Dr. Gintaras Švedas teaches and conducts research at the Faculty of Law, Vilnius University. His main scholarly interests focus on criminal law, international and European Union criminal law, sentencing, criminal policy, and international legal cooperation in criminal matters.

Doc. dr. Kristina Vanagaitė dėsto ir vykdo mokslinius tyrimus Vilniaus universiteto Psichologijos institute. Svarbiausi jos moksliniai interesai ir tyrimų sritys – teisės psichologija, procedūrinis teisingumas, liudytojų ir įtariamųjų apklausa, melo atpažinimas.

Doc. Dr. Kristina Vanagaitė teaches and conducts research at the Institute of Psychology, Vilnius University. Her main research interests and areas of research include psychology of law, procedural justice, eyewitness testimony, and suspect interrogation and deception detection.

Asist. dr. Dovilė Barysė dirba Vilniaus universiteto Psichologijos institute. Šiuo metu atlieka postdoktorantūros stažuotę apie teisės technologijas teismuose. Pagrindinės mokslinių interesų sritys – sprendimų priėmimas, suvoktas teisingumas, teisės technologijos.

Assist. Dr. Dovilė Barysė works at the Institute of Psychology, Vilnius University. She is currently conducting postdoctoral research on legal technologies in courts. Her main research interests are decision-making, perceived justice, and legal technologies.